DISSERTATIO

INAUGURALIS MEDICA

DE

MORBIS HAEREDITARIIS

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

MAGNIFICI DOMINI PRAESIDIS

ET DIRECTORIS

SPECTABILIS DOMINI DECANI

ITEM

CLARISSIMORUM DOMINORUM PROFESSORUM

PRO

MEDICINAE DOCTORIS LAUREA

RITE OBTINENDA IN ALMA AC CELEBERRIMA REG. SCIENT.

UNIVERSITATE HUNGARICA

PUBLICAE DISQUISITIONI

submittit

Joannes Horváth,

Theses adnexae publice defendentur in aedibus Facultatis medicae die a mensis Junii anni 1844.

PESTINI.

TYPIS LANDERER ET HECKENAST.

1844.

AZ

ÖRÖKLÖTT KÓROKRUL

ORVOSDOCTORRÁ LETTEKOR

ÉRTEKEZETT

HORVÁTH JÁNOS.

La santé est le premier des biens,
et chacun se conduit comme s'il
croyait le contraire.

Az értekezéshez mellékelt tételek fölötti vitázás 1844-iki Junius -án leend.

PESTEN, 1844.

Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Meglátogatom az atyák bűneit harmad és negyed iziglen.

Móses.

A

LEGJOBB ANYÁNAK

fiui tisztelet és hála jeléül

ajánlja

a szerző.

ELSŐ RÉSZ.

Az öröklött kórok természetéről.

Öröklött kóroknak nevezzük azon bántalmakat, mellyek főkútfőül az életműségnek egy bizonyos állapotát ismerik, mellyet a szülők — kik e bántalmaknak alávetvék — a nemzés által utódaikba beoltanak.

Az öröklött kóroknak lényeges jellemök az, hogy az utódoknál ugyanazon életkorban, ugyanazon körülmények között jelennek meg, mint megjelentek az ezen bajokban szenvedő szülőknél; p. o. egy gyermek — kinek atyja 30-ik éves korában tüdővészben halt meg — közeledve a mondott életidőhöz, s az atyáéval megegyező körülmények közé helyezve; látjuk a gyermeknél a nevezett kór kifejlését megelőző tüneményeket, látjuk a kifejlett nyavalyát lefolyásában egészen megegyező utat tartani azon betegséggel, melly az atyát sírba vitte.

Azonban bizonyos körülmények közbejötte a kórkifejlését majd elősegítheti, majd akadályoztathatja; sőt lehető az is, hogy általános vagy részletes hiánya miatt azon körülményeknek, mellyek a kórnak a szülőknéli előállását feltételezték, a gyermeknél e kór kifejlése — bár arra a szülőktől örökül hajlamot nyert legyen is — teljesen elmaradhat. S illy szempontból tekintvén az öröklött bajokat, könnyen ki-

magyarázható, miért hogy azon egy családban a kór csak néhány egyéneket támad meg, s miért hogy gyakran egész nemzedék mentesitett az öröklött bajoktól, mellyek a következő nemzedéknél ismét előjőnek.

Az öröklött s az együttszülött kórok közötti különbségről.

Együttszülött kóroknak nevezzük mi azon bántalmakat, mellyeket vagy az anya közöl a terhesség ideje alatt magzatjával, vagy pedig a mellyek önkéntesen fejlenek ki a magzatnál az anyaméhben. E szerint a magzat kóros állapottal jő a világra, melly nála kifejlett, mielőtt még napot látott volna. E nemü kórokhoz számolhatók a bőr különbféle bántalmai, mellyeket közönségesen *anyajegyeknek* nevezünk. A bujakór szinte legtöbb esetben, mint együttszülött kór tekinthető. Mielőtt a himlőoltás ismeretes volt, gyakran lehete látni csecsemőket himlősen születni, melly kórt még a méhben a bajtól meglepett anyától kapták. Végre ide tartoznak különbféle csonkaságok, mellyekkel a gyermek világra jő, a mikor a csonkult részeken még a hegedés világos nyomai láthatók. És igy együttszülött kórok azok: 1) mellyek a terhesség alatt megtámadván az anyát, megtámadják a magzatot is; 2) mellyek az anya hozzájárulta nélkül egyedül a magzatnál fejlenek ki ugy, hogy azok származására az anya állapotja legkisebb befolyással nincsen.

Az eddig mondottakból nyilvános a különbség az öröklött és együttszülött kórok között, s kitetszik, hogy emez a történet szüleménye, amaz pedig egy bizonyos életmüvezeti hajlam kifejlődésének eredménye, melly a nemzés által közöltetett s mellyet mi az öröklött kórok egyedüli lényeges jellemének ismerünk; meg kell azonban jegyezni, hogy egy

ugyanazon kór lehet öröklött s egyszersmind együttszülött, ha t. i. a terhesség alatt kellő körülmények öszvejötte azt teszi, hogy a magzatnál kifejlődjék azon kór, a mellyre való hajlam már a nemzés által bele oltatott.

Azon nyavalyáknak, mellyeket a dajka a szoptatás által a csecsemővel közöl, ugy látszik, hogy az együttszülött kórokkal megegyező jellemök van; de kétséget nem szenved, hogy a dajka a gyermekbe, kit szoptat, bizonyos kórhajlamokat beolthat, mellyek bizonyos tekintetben öröklött kórokká képződnek. Igenis! a dajka befolyása a gyermekre épen olly természetü, mint az anyáé a fogamzás után: ő az elem most, mellyből a magzat él; nála vagynak az életmüvek, mellyek a gyermek táplálására alkalmas anyagot kiválasztják,— a születéskor a természet mást nem tesz, mint az életmüvet változtatja, melly a tápanyagot késziti; csakhogy talán e befolyás kisebb fokú, részint mert a gyermek jobban kifejlett életmüveinek kórokok felvételére kevesebb hajlamuk van, részint mert a dajka által nyujtott táp elkészülése tökéletlenebb, mint a véré, melly a gyermeket anyaméhében élteti, s igy a táp egyrészről kevésbé részesül a dajka életmüvei természetében, másrészről e tápnak a magzat életmüvei általvaló további és tökéletesebb kimunkálása föltételeztetik, hogy az a gyermek testévé és vérévé váljék.

A dajkának a csecsemőre való befolyását tagadni nem lehet; sokak a példák ez állitást igazolók; kiterjed az a magzat erkölesi jellemére, ki a szenvedélyek ezer nemeire. Sylvius mondja: „Régtől fogva tapasztaltam, hogy a gyermekek tejjel szivják magokba a vérmérsékményt s a hajlandóságokat, mellyek életök lefolyása alatt őket bélyegzik, mellyekből a gyermekek dajkáiktól épen annyit vesznek, mint tulajdon anyjuktól.“

Ezzel azonban mi nem azt akarjuk mondani, mint sokan mások, hogy csupán ennek meggondolása elegendő ok arra, hogy az anyák gyermekeik szoptatására ösztönöztessenek;

de sőt inkább ugy hisszük, hogy sok esetben indokul ez szolgálhat, hogy az anyák gyermekeiket ne magok szoptassák, és mi meg vagyunk győződve, hogy ennek megfontolása, mellynek egész beesét, mint az érdemli, föl fogni nem akarják: — lehet a gyógytanra nézve éptani tekintetben olly forrás, melly legfőkép lényeges és alkalmas arra, hogy az embernek anyagi és szellemi kifejlése szerenesésen eszközöltessék.

A szempont, mellyből mi az öröklött bántalmakat tekintjük, kirekeszti ezek sorából azon kórokat, mellyek a gyenge testalkat szüleményei. Illynemü alkat ugyanis különböző okok eredménye lehet: p. o. betegségek, mellyeket az anya a terhesség alatt állott ki, rosz minősége vagy elégtelensége a tápszereknek, lelki bántalmak, kihágások s végre elpuhult ülő-élet, mellyek a test életmüveit elgyengitik. Illy alkat szerintünk együttszült s nem öröklött, következésképen a beteges bántalmaknak, mellyek ettől erednek, nines meg azon lényeges jellemök, mellynek szükségességét mi az öröklött kóroknál feltéleleztük. Igy p. o. mi nem tartjuk öröklöttnek az angolkórt (raehitis) olly gyermeknél, ki idős szülőktől származik, vagy ha ifjaktól is, de kik munka, buja élet vagy betegség által elgyengültek. Ezt mondjuk az olly nehézkórról (Eelampsia) is, melly gyenge s kényes alkatu gyermekeknél mutatkozik, melly rendesen a felettébbi soványság következelme; vagy olly esecsemőknél, kiknek elég jó testalkatuk van, de anyjuk méhében erőszakos ideges bántást szenvedtek, millyeket hirtelen s mély erkölesi behatások, váratlan ijedelmek s a t. szoktak előhozni.

Nem tesszük az ősi bajok osztályába azon helyhezkötött (epidemieus) kórokat se, mellyek, mint p.o. a golyva, kitünőleg helybeli okok és nem a szülőktől magzataikkal közlött életmüves hibák szüleménye. Nem — mert a helybeli kórokok magok elegendők arra, hogy e kórt előhozzák a legjobb alkatú egyéneknél, kik életöket a legegészségesebb szülők-

nek köszönik. Igaz, hogy golyvás szülőktől nemzett gyermek jobban ki van téve e kórnak, ha olly helyen születik és él, hol e kór helyhezkötött; de mi azt hisszük, hogy e hajlam inkább tulajdonitható a helybeli okoknak, mellyeknek befolyásuk a még anyaméhben szunnyadó magzatnál kezdődik, — mint nemzés által közlött életmüves hibának. A mi ez állitásunkat igazolja, az, hogy azon egyének, kik olly helyen születtek, hol a golyva otthonos, de kiknél e bántalom csekélyebb fokon kifejlett, megszabadulnak attól, ha lakásukat más éghajlat alá teszik, valamint a gyermekek is, kik bár e kórt nagy mértékben szenvedő szülőktől származzanak is, ha más éghajlat alatt születnek és élnek, a golyvától teljesen menteknek tapasztaltatnak.

Miben áll hát az ősi jellem? vagy inkább, hogy lehet képzelni a kórok átszármaztatását? Ezen átszármaztatásnak a nemzés pillanatában levén helye: természetesen azzal a legszorosabban van öszvekötve. Mivel pedig a nemzés eszméje előttünk olly homályos, szükségesnek látszanék, hogy itt elősorolnók mindazon véleményeket, mellyeket az emberi ész a nemzésről teremtett, — a végre, hogy a leghelybenhagyhatóbbat kiválasztván: kimutathatnók a módot, hogy és miáltal képződnek az életmüves hajlamok, mellyek első ugy nevezett előkészitő okait teszik az öröklött kóroknak. De a nemzés nagy titkát áthatlan lepel fedi szemeink elől, s igy vélemények között választani nem lehet, hogy *tényt* magyarázzunk. Mi lenne ott az eredmény?

Az öröklött kórok természetéről legáltalánosabban elfogadott vélemény az, hogy minden örökölhető kórok külön, bizonyos, mondják különös ragálylyal (virus) birnak, mellyet a szülők a nemzés pillanatában adnak át gyermekeiknek, s a melly következőleg ezeknél a szülők nyavalyái kifejlését feltételezi. Mi nem vagyunk ez értelemben.

Sőt mi egyenesen tagadjuk illy ragály lételét, meggondolván azt, mi módon rejtezhetnének azok több kevesebb

ideig az állati életmüségben, s közölfethetnének azok nemzedékről nemzedékre ugy, hogy jelenlétöket csak bizonyos idő multa után, s különös körülmények közepette nyilvánitanák? Mi ez egész észképi alkotmányt, melly a ragály *követelt létélén* alapul, nem tartjuk másnak, mint ábrándnak, az ész csalódásának, melly teremtett egy anyagot, ha szabad igy szólnunk, melly alapoka lenne az öröklött kóroknak s az azokból származó kórtüneményeknek.

Ugyanis kérdjük meg, mi ez a ragály? a bujakór ragályát ismerjük, — de hát ama temérdek ideges bántalmak ragályai minők lehetnek? szellemiek vagy anyagiak? az életmüvezet mellyik rendszerében alusznak, hogy létüket nem nyilvánitják, hogy származtathatnak át egyik nemzedékből a másikba ugy, hogy midőn egyik nemzedéknél jelenvalóságát ki nem mutatá, a következőnél egész erőben fejlik ki. Ezek kérdések, mellyekre józan ész felelni aligha tud, vagy ha ezek fejtegetése kisérletébe bocsátkoznék, szükség, hogy felejtse el az életmüvezeti működések legfőbb tüneményeit, — érteni akarjuk a táplálkozási és kiüritési munkálatokat. Mert ha megengedjük azt, hogy élőtestek lételüket csak ugy tarthatják fel, ha szüntelen ujulnak azon eszközök, a mik által ők léteznek, képzelni lehetetlen egy anyag lételét, melly évek alatt bántatlanul maradna az általános romlás és teremtés közepette, mellyek az életműség ölében szünet nélkül jelen vagynak; — vagy azt kellene feltenni, hogy e kórokok az idők hosszu sora alatt az átalakulás (assimilatio) bizonyos nemét állották ki, melly ártó tehetségüket lekötve tartván, részeivé lettek az életműségnek mindaddig, mig bizonyos körülmények összejötte által minden kötelék alul felszabadulván, — akármi módon eredeti természetüket visszanyerve, megtámadják az organismust, ugyanazt, mellynek ők eredetileg már részei voltak. De e feltétel mellett is meg kell engedni: 1-ör, hogy a kórokok uj akárminemü kimunkáltatást állanak ki; 2-or, hogy e ragályok elemeikre

fölbomolva, majd ismét különböző módon összeállva, — most egy majd más elegyü testté alkottatnak, és hogy 3-or végre jövend egy pillanat, mellyben eredeti miségüket visszanyerve, alkalmasokká lesznek ugy hatni, mint kórokok. És igy tulajdonképen szólva, a ragály ezek szerint is nem léteznék, mivel az eredeti természetéből ki volna vetközve; hanem csak az történnék, hogy az életmüvezetben minden elem képes lenne azt létrehozni, és annak kifejlése, midőn annak helye van, utoljára is nem lenne más, mint egy bizonyos eredeti életmüves hajlamnak szükségesképeni következménye.

Fölöslegesnek nem látszik itt megemliteni azon még hajdan korban ismert igazságot, hogy gyermekek, kik szülőikhez legjobban hasonlók, szülőik nyavalyájában leginkább részesülnek, melly tény nem állhatna akkor, ha a kórok átszármaztatása ragály által esnék, mert akkor a kór kifejlése mindenik gyermeknél egyenlő tartoznék lenni.

Az elmondottakból jogositottnak hisszük magunkat azon következtetést vonni, hogy az öröklött kórok nem ragályból származnak, melly a nemzés által közöltetnék; hanem erednek bizonyos életmüves hajlamból, mellyet gyermekek szülőiktől nyernek, éppen ugy, mint más anyagi és szellemi tulajdonokat.

Miután megállapitók az öröklött kórok igazi jellemét, lássuk meg, millynemü bántalmak azok, mellyeknek e jellem tulajdonuk. Általában az idült nyavalyák legnagyobb része ide számolható, névszerint: a görvély-gümőkór, a vérzések több nemei; bujakór, köszvény, csúz; több ideges kórok: u. m. nehézkór, méh- és rásztkór, gutaütés, szélhüdés, téboly- és komolykór. — Kökem-, rák-, kő- és fövénytermődések, szerintünk a himlő, s némellyek szerint a sziv életmüves bántalmai.

Hogy több világot terjesszünk azon kórok fölibe, mellyeket mi öröklötteknek mondánk, azt kell bebizonyitanunk,

hogy azoknak meg van azon jellemök, mellyeket mi az öröklött kóroknál lényegeseknek mondottunk; azaz, hogy azoknak eredeti lényeges, ugynevezett előkészitő okát, az életműség egy különös állapota teszi, melly vagy az egész életműségben, vagy egyes életművekben van jelen. De hogy értekezésünkben a rend megmaradjon, tartsunk általános vizsgálatot ezen kórok okairól.

Minden betegség előhozására kétféle okok kivántatnak, t. i. *előkészitők* és *támasztók*; amaz első *olly bizonyos, életműves szerzett vagy öröklött állapotot jelent, mellyre, ha különös körülmények hatnak, betegség származik*. E szerint támasztó okok lesznek azon körülmények, mellyek *hatásuk által a betegség előállását okozzák*. Mindkétnemü okok jelenléte kór előhozására mulhatlanul szükséges, egyik a másik nélkül erőnélküli, mellyből mi természetesen azt következtetjük, hogyha kórkészség van jelen valamelly egyénnél, a betegség kifejlése elkerülésére egyedüli mód kerülni azon körülményeket, mellyek arra kedvező befolyással lehetnek.

Szóljunk most arról: 1-ör mit értünk mi *kórhajlam* neve alatt? s 2-or, vajon ez *öröklött* kórhajlam az élet minden szakain át tart-e, vagy pedig annak tartása határzott?

1) Kórhajlam neve alatt értjük vagy az egész életműség, vagy egyes életműveknek azon különös állapotát, mellynek jelenlétekor az életműves működések ollyak, hogy ha az egyén bizonyos körülmények behatásának kitétetik, kóros állapot áll elő. Millyen ez állapot? annak legbensőbb természetét kifürkészni a lehetetlenségek közé tartozik, de megismerni annak jelenvalóságát, külső jelekből elég könnyű; igy p. o. a görvélykórrai hajlamot, melly két alakban fordul elő, jellemzik, táplálkozáshiány, honnan a részek petyhüdsége és gyengesége származik. Ismerjük meg mindegyik alakát e kórnak. Az *izgékony*

küleményt bélyegzik nagy soványság, a felbőr finom fehérsége, mellyen a viszerek átkékelnek, az arcz és ajkak feltünő pirossága, a tülkhártya átlátszó kékszine, gyenge, vékony izmok, a test súlya, a nagysághoz mérve, csekély, mi a csontok könnyüségét mutatja; a fogak szépek, kéklők, fényesek, keskenyek és hosszúk; a haj puha; a szempillák selyemfinomak, hosszuk. A szivacsos küleményt nagy fő, sáppadt arcz, durva arczvonások, pöffedt orr és ajkak, puffadt has, nyak és más tájéki dagadt mirigyek, tompa izom-tehetség, imámos kedély, ösztönök iránti tompa visszahatás jellemzik.

A mondottakból következik, hogy a *kórhajlam* nem egyéb, mint első lényeges ok a betegség kifejlésére, s következőleg midőn ezt mondjuk: ez vagy más egyénnek hajlama van e vagy ama kórra; más szóval azt teszi, hogy azon egyénnél valamelly betegségre az előkészitő okok jelen vagynak.

2) A kórhajlamok az egész életen át nem tartanak, hanem bizonyos kórhajlamnak meg van a maga bizonyos ideje és határa: ugyanis a tapasztalás bizonyitja, hogy bár e kórkészség a fogamzás pillanatában születik: mindazáltal az, kóros állapot előhozására alkalmas nem előbb leend, mint akkor, midőn azon életmű, melly a kifejlendő kór gyúpontja tartozik lenni, a tökély és tehetés bizonyos fokára eljutott; és viszont kezd megszünni azonnal, mihelyt kifejlettsége tetőpontjáról lassan lassan lehanyatlik. És igy a különböző életidő nyavalyái — azaz azon kórok, mellyekről tapasztaljuk, hogy egy bizonyos életszakhoz szorosabban tartják magokat, és mellyek némi tekintetben egybeköttetésbe látszanak lenni azon fejlődési változással, melly az életmüvek bizonyos rendében jelen van — lesznek legalkalmasabbak, hogy öröklött kórokká váljanak. E tény magyarázata könnyü: ugyanis azon kór, melly a megtámadott életmű fejlődési szakával öszhangzásban áll: an-

nak lényegével szükségképen bensőbb kapcsolatban tartozik lenni, s igy egy benső-eredeti vagy öröklött hajlamtól szorosabban is függ. Igaza van hát Stahlnak, midőn mondja: si parentes aliqua aetate morbum illi aetati congruum insigniter toleraverunt, et illo maximo tempore infantem genuerunt; infans ille, quando illi aetati pariter adpropinquari ipsi continget affectui illi eidem familiarius, atque certius expositus observatur. (De Haer. disp. ad var. affect.)

A csecsemő-korban, a midőn más rendszerek fölött a nyirk- és ideg-rendszernek van előkelősége, s egyszersmind a bőrrendszer könnyen áthatható levén, a kitisztulásokra igen alkalmas útul szolgál: látjuk előállni a görvélykórt, több ideges bántalmakat, a küteges lázakat, mint a himlőt, vörhenyt. Az ezen életszaki ideges bajok gyakorisága tart az izomrendszer kezdődő kifejlődéséig, főként pedig a főfelé mutatkozó munkásság beálltáig, a midőn t. i. a fő lesz székpontja némiképen az életművezetben beálló fejlődésnek. Ezt hisszük mi okának, hogy a kitisztulás főszéke ez életszakban leginkább a főre van szoritva.

Évek multával a nyirk- és idegrendszerek elsőségüket elvesztik, a nyákosság kisebbül, a bőr nagyobb öszszeállást nyervén, átható tulajdonságát levetkezi: fejlődik az izomrendszer, az izmok erősödnek, kellő alakukat felveszik, munkálataik erősbek, gyorsabbak és biztosabbak lesznek, s előáll a serdülés időszaka. Látjuk most eltünni a csecsemőkór szokott bántalmait. A fejlődési ipar, melly az első életszakban a főfelé volt, most a lehelő és nemző életművekben kezd mutatkozni, előkelőséget az üt- és hajszáledényrendszerek nyernek, gyulasztó kórok, vérzések mutatkoznak, és a mint a tüdők hatályossága növekszik, növekszik azon bántalmak száma is, mellyek ez életművet megtámadják, s é lesz azon életszak, mellyben ezen élemű

kórkészségei, — millyen p. o. a tüdővészrei hajlam — teljesen kifejlett nyavalyákká érnek.

E szerint a tüdővész (gümőkór), melly görvélyes szülőktől származott egyéneket támad meg, nem előbb mutatkozik, mint a serdülés szakában*), azaz ez életszaktól kezdve, a férfikór hanyatlásáig.

Ez anyagi változások mellett a szellemiek még föltűnőbbek. A serdülésszakig a természet mást nem tesz, mint csak testi fejlődését az egyénnek. A gyermek észtehetsége csupán a maga feltartására szoritott, magáért él, *énjén* kivüli érdeke semmi nincsen. A serdülés szakával uj élet támadt. A nemzés életművei, mellyek eddig hatalomtalan álomban szenderegtek, életre ébrednek; semmiségök helyébe nagyszerü munkásság lép azon befolyás által, mellyet az egész életmüvezetre, főként pedig az agyra, mint az észtehetség életmüvére gyakorolnak. Ez életmüvek uj működése, uj szükségeket, uj érzelmeket, s az eszmék uj seregét vonja maga után. Az ifjura nézve a természetben minden megváltozik, a tárgyak, mellyek őt környezik, előtte más alakban tünnek fel, képzelő tehetsége az ekkorig hatástalan, lánczait megtörve, uj irányt nyer, varázstükrében az ifju előtt minden megszépül, nagygyá lesz és lelkesül. Ez azon pillanat, mellyben az ember uj életre szültetik; és mint a gyermeknél minden figyelem csak magára és magában központosul: ugy az ifjunál minden magánkivül; önlétérőli érzelme többé neki nem elég, ő élni akar mindenben, mi őt kör-

---

*) A görvély- és gümőkórok ugyanazonosságát legjelesebb orvosok állitják. Megjegyezni itt ez állitás igazságára annyit akarok, hogy ezen eszme *a különböző életszak különböző nyavalyáiról* fölvilágositást nyujt, miért ugyanazon kór a gyermekkorszakban más életműveket támad meg, másokat ismét a serdülés szakában. Scrophelsucht die Tuberculosis der Kindheit; Tuberkelsucht die Scrophelsucht des Jünglings- und Mannesalters ist. Canstatt.

nyezi. Itt kezdődik a társas élet, s ezzel születnek az ifjukor ezer szenvedélyei. Az ifju mindig uj kivánságoktól ég, küzd azokért, ő nyerni akar bármi áron. Már e vágyak — vagy a ki nem elégithetés akadályai, — vagy az agyra történt felette élénk inger által felmagasulván: — az ész határán túl léphetnek, s előállhat az őrültség. És ez azon életszak, mellyben az öröklött őrültség azon neme szokott megjelenni, melly a gyönyörök élvezése eszméivel tépelődik; ez az, mellyben a nőnemnél a méhkór legelső jelei föltünnek, azon kórnak, mellynek léte legnagyobb mértékben a méhállapotától függ.

A férfikórban az izomrendszer éri el legnagyobb kifejlődési fokát, s mi látjuk ez életszakban feltünni azon kórokat, mellyeknek főszékük az izomrendszer- és izesülésekben van; millyenek a köszvény, csúz.

Az életmüvek közül a has — különösen pedig a gyomortáj életmüvei levén ez életszakban a kifejlődés legnagyobb fokán: az ember mind anyagi, mind szellemi változásai ezen központból erednek. Sötétek és undoritók ez életszak szenvedélyei: gyülölség, harag, boszúvágy, hivatal-, vagyonutáni féktelen vonzalom, bizalmatlanság és házigondok jutnak a férfikornak osztájul. Ez életszakban jelenti magát a rászt- és komolykór, s az öröklött téboly azon neme, melly sötét képekkel, nagyravágyás kinos eszméjével foglalkozik.

Az említett életmüvek kifejlődési foka a nőnemnél sokkal korlátoltabb, és minthogy sajátszerü testalkatuknál fogva életük mintegy hosszu ifjuságban folyik le: ritkán esnek zsákmányul azon nyavalyáknak, mellyek a férfikornak tulajdonai; egyedüli szenvedélyök csaknem kizárólag a szerelem, melly őket tébolyodásig viheti. Ezen ifjukori szenvedély a nőknél tömérdek alakban mutatkozva, nyulik át az élet csaknem végső hanyatlásáig.

Köszvény a nőnemet igen ritkán bántja, s ha ez megesik, erős s férfias alkatu egymiket támad meg. Ezt látjuk a herélteknél is, kiknél a mütét által az izomrendszer gyengesége, s mintegy női állapot hozatik elő. Gyermekek hasonlóul a serdülés koráig e nyavalyától mentek. — Puer non laborat podagra ante veneris usum (Hypp. Aph. 30. seet. 5.)

A férfiszak vége felé az aggkor beálltával a viszéredényrendszer nyer előluralkodást azáltal, hogy a viszerek öblösebbek, tágasabbak lesznek. De ez öblösség inkább erőmüves feszitésnek, mint életmüvezeti kifejlődésnek eredménye. Ugyanis, az élet e szakában az egész életmüvezet gyengülvén, lassanként teljes összeromlásnak megy eleibe; a lágy részek kezdenek kiaszni, ezáltal a viszerek is rugékonyságukat vesztve, a vér oldalas nyomásának — melly súlya ellenére fölfelé törekszik — tartoznak engedni.

Ezen életmüves változás az aggkor természetes következménye levén, főként figyelemre méltó az agyvelőre nézve, melly elaszik annyira, hogy többé az őt környező koponyaüreget betölteni nem képes: s jegyezzük jól meg, hogy e változás az, melly a gutaütésre főfő előkészitő okul szolgál, innen magyarázható, hogy e veszélyes kór ez életszakban olly mindennapi; megemlitendő még a vérnek főfelé való rohama az emésztés munkája alatt, főként azoknál, kik bor- és szeszes italokkal visszaélnek; mellyből magyarázható, hogy a nagyehetők, különösen pedig a részegesek, ha hajlott életkorra jutnak, legtöbbnyire gutaütés által vesznek el.

A gutaütéses küleményt jellemző vonások a következők: terjedelmes fő, vérmes arcz, kurta nyak, izmos testalkat (un certain embonpoint), kemény teljes érütés, haragravaló nagy ingerlékenység.

A miket a gutaütésről elmondánk, ugyanazt kell a szélhüdésről is tartani, melly amannak rendes követője szokott lenni.

A többi öröklött kórok, mellyeket emlitének, szorosan egyik vagy másik életszakhoz nincsenek kötve; megjegyzendő azonban, hogy a kőkemes és rákos bántalmak leginkább a férfi- és aggkorban mutatkoznak, főleg a nőnemnél. Mi az oka ez összeesésnek, nem tudjuk; a nőnemnél talán a havivérzés kimaradása nyujt némi világot. A sziv életmüves bajai életszakhoz hasonlóul nincsenek kötve: az élet azon szakában, hol a szerelem gyönyöre a lélek élénk, vigszomoru bántalmai hathatós befolyást gyakorolnak ez életmüre, e kórok előállása leggyakoribb.

MÁSODIK RÉSZ.

Hogy származnak az öröklött hajlamok? vagy mimódon lesznek a nyavalyák öröklhetőkké?

Kétségen kivül az első emberek egészségeseknek születtek s kezdetben csak csekélyszámu nyavalyáknak voltak alávetve, de a müvelődés szükségeinket szaporitván, bennünket számtalan olly körülmények közé helyezett, mellyek az életmüvezetre hatalmas befolyást gyakorlanak. A nyavalyák száma időről időre szaporodott. Az első emberek betegségei rövidek s leginkább *fórrok* (acuti) valának, mellyeket vagy a légkór hirtelen változása, vagy más történetes okok támaszthattak, egyszerü életmódjok mellett semmi ok nem volt, melly nálluk kórhajlamot hozhatott volna létre. Ellenkezőleg kelle történni a civilizált világ embereinél; tömérdek ártalmas okoknak szüntelen kitétetve, nyavalyáik számának sokasodni kellett; s a mint e

kórokok nagy része lass de folytonos behatást gyakorlának az életmüvezetre, — mélyen gyökeredző kórhajlamokat hozának azok elő, mellyek lassu képeztetésök által az életmüvezettel magokat mintegy ugyanazonositván, alkalmasokká lettek arra, hogy a nemzés által az utódokkal közöltethessenek.

E szerint, mivel minden kór kifejlésére, akár millyen természetü legyen az, megkivántatik valamelly *előkészitő ok* jelenléte, melly a mondottak szerint nem más, mint bizonyos *életmüves hajlam*: következik, hogy e hajlam, melly anyagi vagy szellemi okok által jött létre, s melly kórokok akár befolyásuk nagysága, akár folytonosságuk által hatottak mélyen az életmüvezetre, s azt bizonyos tekintetben megváltoztatták, — következik, mondom, hogy e hajlam az egyénnek mintegy válhatatlan részévé tartozik lenni, s következőleg képes arra, hogy örökölhető legyen épen ugy, mint a vérmérsékmény, mint az ellenszenvek minden nemei.

Mimódon képzelhető a betegségek átszármaztatása? vagy más szókkal: hogy lehet gondolni a kórhajlamok örökölhetését? E kérdés a nemzés nagy eszméjével van lényeges kapcsolatban, s annak szerencsés megfejtése feltételezi tökéletes tudását annak, mi a fogamzás pillanatában történik. Azonban a nemzésrőli eszmék mind tökéletlenek, a vélemények roppant sokasága, mellyet az emberi ész e működésről teremtett — mellyek közül egyik mint a másik a tökéletlenség bélyegét viseli —, egy általában nem elegendő arra, hogy az átszármaztatás ideáját kifejtse: czélszerünek hisszük mindazáltal, hogy e vélemények közül egyet előadjunk, melly szerint mi e tárgyróli nézetünket akarjuk magyarázni; s ez ebben áll: minden életmüves testek fogamzott magból származnak. E mag az élet minden szakában nem alkalmas arra, hogy megfogamzék, hanem csak akkor, midőn az egyén, melly-

hez léte kötve van, a tökély egy bizonyos lépcsőjét elérte; és az élet e bizonyos szaka lejártával a mag termődése vagy megszünik, vagy a meglévő fogamzásra alkalmatlan lesz.

A mag, mellyből az életmüves test ered, magában foglalja minden kellő parányait (lineamens) azon életmüveknek, mellyek egy élő lényt alkotnak, de a magnak mindaddig, mig meg nem fogamzott, nincs más, mint az egyén általános életéveli közös élete.

A fogamzás által uj elemet nyer, azon erőt t. i., melly által az egy magánálló életre kelhet, melly az egyén közös életétől egészen elkülönzött. Ez önálló élet létesitésére más szüksége nincs, mint olly körülmények közé való helyeztetése, mellyek kifejlésének kedveznek. E végre rendelé a természet a rejlés szakot (incubatio). S igy a mag a fogamzás előtt nem egyéb, mint *önéletnélküli életmüves test,* azután önéletnélküli életmüves test ugyan, de mellyben az erő megvan, *melly által önéletre kelhet*: életmüves élő lénynyé azonban csak a rejlés által lehet és leszen; a rejlés által nyeri az élhetés kellő eszközeit épen ugy, mint a fogamzás által az erőt az életre.

Illy szempontból tekintve a nemzés eszméjét, a kórok örökölhetését felfogni most könnyebb leend. Ugyanis abból, hogy valamelly egyén nemzésre alkalmas nem előbb leend, hanem akkor, midőn életmüvezeti szerkezete a tökély bizonyos lépcsőjére feljutott: következik, hogy e működésre az életmüvek egyetemes hozzájárulása kivántatik meg, és hogy igy a terménynek, melly ekkint előáll, az egész életmüvezetség bélyegét magán kell hordozni, vagy más szókkal: el kell neki fogadni mindazon életmüvek behatását, mellyek termésére s jelenlegi életére befolyással vagynak. És most megfogható, hogy mint egyrészről a magnak részesülni kell azon egyed életmüves természetében, mellyből a mag eredetét veszi: ugy

másrészről az elem, melly a magot élővé teszi, a mondott oknál fogva szükség, hogy birjon azon erővel, melly által a mag eredeti állapotján változást hozzon elő, ugy: hogy ollynemü életmüves hajlam bélyegét nyomja arra, millyen van az egyénnél, ki ez elemet szolgáltatja.

A mondottakból következik, hogy a szülők a kórhajlamokat utódaikba átszármaztathatják, — hogy e hatalom közös apával és anyával, ugy azonban, hogy azon nyavalyák, mellyek az anyától származottak, rendszerint mélyebben gyökeredzők — azon viszonynál fogva, melly az anya és fogamzott mag között jelen van mind a terhesség — mind a szoptatás alatt a születés után.

HARMADIK RÉSZ.

Az öröklött kórhajlamokat lerontó módokról.

Azon kevés eszközök közül, mellyek minket e nagy czélunk eléréséhez segitenek, elsőnek és leghatalmasabbnak a *nőszülést* tekintjük. A világ tudja, hogy e szerződés milly befolyással van a gyermekek anyagi és szellemi életére. A nemzés egyedül elegendő arra, hogy az ember physicai és erkölcsi léte tökéletesitessék vagy elaljasuljon, mint ezt a házi állatok különböző fajainál láthatjuk. E szerint első feladat az leszen, hogy választassék olly házastárs, kinek alkata és természete vagy igen különböző, vagy épen ellentétben álló azon egyénével, ki nőszülni akarván, egy vagy más kórhajlamot hord magában, p. o. görvélyes egyén keressen magának olly társat, kinek testalkata száraz, izmos. Szerintünk az epés (temp. cholericum) és véres-epés (t. sanguineo-cholericum) mérsékmények legalkalmasabbak megtörni, sőt lerontani a görvélyes hajlamot, melly leginkább, s majdnem kizárólag nyákos

mérsékményüek tulajdona szokott lenni. Azon egyén, ki olly családból veszi származását, mellynél a tébolyra való hajlam otthonos, válasszon magának olly családból társat, melly erkölcsi józanságáról, szenvedélyektőli mentességéről ismeretes. Melly elmondott elvhez szoros figyelemmel ragaszkodva, eljő az idő, mellyben az onokák kitisztulva, minden életmüves kórhajlamoktól testben és lélekben ép nemzedéknek lesznek törzsökévé.

Második eszköz, mellyet czélszerüen alkalmazva sikeresnek hiszünk és ajánlunk: *az egyénnek olly körülmények közé helyezése, mellyek az egyén természetét és alkatát megváltoztatni képesek.* E szerint azon okokat, mellyeknek befolyása alatt a kór apáinál kifejlett, tartozik eltávoztatni; tehát hagyja el a helyet, tartományt, éghajlatot, hol született és élt; változtassa meg az életmódot, mellyet eddig viselt; étele, itala, ruházata, nyugalom órája, kelése, fekvése: mind változást szenvedjenek. P. o. egy görvélyes egyed, kinél a szivacsos külemény előkelő, a hideg és nedves hont elhagyva, menjen meleg éghajlat alá, hol a lég tiszta, száraz. Éljen husnemü felváltva, füszeres növényételekkel; itala legyen a lankadó állati életet mérsékesen ösztönző, p. o. jó bor, füszeres keserü szerekkel ellátott; feküdjék jókor, keljen fel korán; ajánljuk a gyakori testmozgást, ha lehet, mindig szabad levegőben; az elme legyen elfoglalva, de hosszú, kimeritő észmunkát kerüljön; használjon természeti fürdőket, p. o. forrás hideg fürdőket; a háziak nem igen ajánlhatók. Minden esetben a fürdőbeni maradása csak addig legyen, mig az neki jólesik. Testén szeszes és füszeres, máskor száraz dörzsöléseket tegyen. Ágya se puha, se kemény ne legyen. Lelki gondot, bánatot s mindennemü kihágásokat kerüljön; ruházata könnyü, de meleg legyen sat.

Harmadik eszköz, mellynek alkalmazását czélszerünek tartjuk, a következőből áll: tudjuk, hogy a magzat az

anyaméhben közvetlen kapcsolatban áll az anyával, — az anya az, kitől a magzat a vért, egyedüli tapszerét, s igy életét is veszi. E legbensőbb kapcsolat egyik legalkalmasabb módot nyujtja nekünk arra, hogy a magzatnál — ki most legfogékonyabb, hogy nála életmüves változás hozassék elő — alkalmazzuk azon eszközöket, mellyek az öröklött kórokat lerontani képesek.

A magzatra eleinte közvetlen nem hathatunk; az anya az, kire hatnunk kell; ő az, kinél kellő változást hozván elő, kellő változást szenved a magzat is. E tevés, melylyet az anya fölött gyakorlunk, felette nagy hasznú, főként akkor, ha ő az, kitől a magzat a kórhajlamot vette, mint szinte akkor is, midőn a kórkészség az atyától öröklött ugyan, de az anyának is olly alkata van, melly annak előállására kedvező befolyással van.

Mit kell itt tenni? az olvasót oda utasitjuk, hol feljebb elmondánk a módot, melly az egyén alkatát és természetét megváltoztatni képes. Értelmes orvos fogja tudni alkalmazni azon szabályokat, mellyeknek majd a szüle saját alkatához, majd azon életmüves hajlam természetéhez irányzottaknak kell lenni, mellyet az orvos megismer, hogy a nemzés által közöltetett a magzattal.

A gyermek világra jövén, közvetlen úton is hozzáférhetünk, — az ujszülött viaszként hajló jobbra és balra; — nincs másról szó, mint ismerni azon eszközt, mellyet alkalmaznunk kell.

Ha az anya az, kitől a magzat a kórhajlamot öröklé, vagy az atyától nyerte ugyan, de az anya alkata is ollynemü, melly annak kifejlését elősegiti: rendeltessék a gyermek mellé olly dajka, kinek természete és alkata épen ellentétben van a kórban szenvedő szülőkével, s egyszersmind az *őket* környező tárgyakat ugy kell intéznünk, melly a gyermek életmüvezeti szerkezetét eredeti állapotából lehetőleg kivetközteti, — ismételjük, hogy az őket környező

tárgyakat — mivel a tej az első életszakban szinte kizárólagi tápszere a gyermeknek, nemcsak a dajka saját alkata bélyegét viseli, hanem még azon életmódét is, melylyet az a szoptatás alatt követ; p. o. ha egy gyermek görvélykórt öröklött az atyától, az anya meg szőke és nyákos mérsékményü: a választandó dajka legyen barna, száraz testalkatú, s a dajka a gyermekkel együtt tétessék olly körülmények közé, mellyeket fölebb elmondánk, hogy képesek megelőzni azon kórkészség kifejlését, mellyről szó van. Majdan, midőn a gyermek az emlőtől elválasztatik, nála ugyanazon életszabály folytatandó, melly a dajka eleibe volt irva, s folytatni kell azt a felserdülés időszakáig, sőt tovább is, mig t. i. annak czélszerüségéről az ember meg van győződve sat.

NEGYEDIK RÉSZ.

A kórhajlamoknak nyilvános kórokká való kifejlődését gátló eszközökről.

Mivel nincs mindig hatalmunkban az öröklött kórhajlamoknak kiirthatása, vagy azért, mert az felette nagyfoku, vagy mert jókor e munkához fogni alkalmunk nem volt: illyenkor teendőül fenmarad nekünk az, hogy a kórhajlamoknak nyilvános kórokká való fejlődését akadályozzuk meg.

Föntebb mondánk, hogy kétnemü kórokok összejötte szükséges arra, hogy betegség álljon elő, t. i. *előkészitők*, mellyek nem más, mint egy bizonyos életmüves állapotot jelentnek, melly öröklött vagy szerzett, idült vagy forró; és *támasztók* mindazon tárgyak, mellyek kisebb nagyobb befolyást gyakorolnak az életmüségre. Tehát midőn az emlitett életmüves állapotot (melly az előkészitő okot teszi) lerontani nincs tehetségünkben: igyekezni kell eltá-

volitani mindazon befolyásokat, mellyek a nyavalya elő-hozására alkalmasak; más szókkal: kik az öröklött kórok csiráját magokban hordják, — éljenek olly körülmények között, mellyek épen nem képesek arra, hogy a bennök lappangó kórszunyt nyilvános kórrá fejtsék ki. Lássunk nehány példákat e végre.

A legfélelmesebb kór kétségkivül a gümőkór levén, erről terjedelmesebben értekezni nem lesz czélszerütlen.

A hely, hol a gümőkóros egyén tartózkodik, kétség kivül a legnagyobb befolyással bir, s alkalmas időbeni helyváltoztatás sok tüdővészben szenvedőknek gyógyulást hozna; szerencsétlenségre azonban illy betegek erre magokat csak akkor határozzák, midőn többé gyógyulásra remény nincs.

London, Marseille s Paris a tüdővész kifejlésére a legalkalmasabb helyek, mellyekben $\frac{1}{4}$ része a holtaknak gümőkórban, nevezetesen pedig tüdővészben vesz el. A világ minden ismert részeiből vagynak e részben adatok; hazánkban — legalább tudtomra — hiányzanak. Éghajlatunk magyar lakóira rosz hatást e kórtekintetében nem gyakorol: igy ismerem szülőföldemet (Kecskemét), mellynek magyar, kevés tót és sok izraelita lakói e kórtól elég mentesek. Nem ugy a görögök, kiknek szépapáik, a szelid Göröghon szülötti, ép, erős testalkattal telepedtek le e helyen, onokáik meglepő számmal görvélykórosok, később a gümőkór áldozativá lesznek.

Orvosok Itália szelid éghajlatát szokták javasolni gyakran minden útasitás nélkül, holott Itália minden része szinte nem alkalmas e kórban szenvedő egyéneknek; Genua, Florencz veszélyesek, Romábani tartózkodás ellenben felette üdvös, főként e kór elsőszakában. Kinek tehetségében áll, ajánljuk a következőt. Őszhó elején menjen Romába, s töltse ott a telet, tavaszhó utolján útazza át Schweizot, a nyár végét pedig Lucca vagy Sienában töltheti el.

Éptani tekintetben ajánljuk a következő szabályokat. Ha a gümők képződése visszahatás jelenségeivel van kapcsolatban, akkor szelid csendes életmódot ajánlunk, melly a beteget ne gyengítse. Mindenek fölött áll a téj, de melly nem minden körülmények között adható. Mondják, hogy az asszonytéj leghatósb, de ez bebizonyitva nincs; időnkben a szamártejet legtöbbre becsülik könnyü emészthetősége miatt; mások a kecsketejet ajánlják, sat. Mi ugy hisszük, hogy kissé vizzel felereszfett tehéntéjjel csak oda érünk. Savóvali élésnél a mezei lég- s a bizodalom legtöbbet használ.

Tápszerül ajánljuk a fris zöldségeket, gyümölcsöket, a gyengébb húsnemeket sat., mellyek, ha lehet, mindig a beteg étvágya szerint készitendők. Szoros diaeta alá fogni soha sem kell az illy beteget, melly az ő halálát csak siettetné. Italnak a czukros vagy tiszta víz legjobb; az első időszakban könnyü gyenge ser használhat sat.

Czélszerü intézkedés sehol többet nem tehet, mint az őrültségre való hajlamnak nyilvános korrá fejlése gátlásában. Ajánljuk e végre hogy illy egyének óvakodjanak mindazoktól, mellyek a vágyakat felmagasztalják, boszúra ingerelnek vagy a szenvedélyeket felköltik; éljenek józan, rendes életet. Az értelmi tehetség kifejlése legyen náluk középszerü, — ugy azonban, hogy az észtehetség azon neme, mellynek természete némileg ellentétben van azzal, mellynek felmagasztaltsága következtében állott elő a tébolykór, — folytonos gyakorlat által a többiek fölött nagyobb erőre emelendő. Ha az egyén száraz alkatu, fürdők, olvasztó italok, édes enyhitő tápszerek sikerrel munkálnak a kór kifejlése akadályozására. Ha véres mérsékményü, s gyakori vérzéseknek van alávetve, szükség, hogy azok fentartassanak s előhozassanak akkor, ha megálltak vagy elnyomattak volna. Minden esetben pedig gondosan kerülendő azon okok behatása, mellyek főfelé való tolulást okoznának; ez okért a fő

nagyon befödve soha ne legyen, a lábak mindig melegben, a gyomor mindig szabadon legyen. Hevitő életmód, szeszes italokkali élés ingerlik az agyat, melly az okért, mint az öröklött téboly kifejlését elősegitő ok, főként távoztatandó. Az utazás gyakran felette hasznos; fürdők, gyengitő hashajtó italok, szabadbani testmozgás, mértékes életmód: ezek a legjobb eszközök a komoly és mélakórok kifejlését megakadályozók sat.

A kórhajlamok nyilvános kórokká fejlvén ki, azoknak orvoslata éppen az, a mi a történetesen származott betegségeké; hogy azonban a gyógyitás sokkal nehezebb, a gyógyulási idő sokkal huzamosabb, s a kórkimenete kétesebb, mindenki fogja tudni, ki emlékezni akar azokra, mellyeket feljebb az öröklött kórok és kórhajlamok okairól elmondtunk.

Theses defendendae.

1. Morbi haereditarii non proveniunt ex viro via generationis transmisso, sed e certa dispositione organica, quam infantes a suis parentibus recipiunt.
2. Receptivitas pro contagio syphilitico solum organismo humano est propria. Schönlein.
3. Scrophulosis est tuberculosis infantiae, et tuberculosis est scrophulosis aetatis juvenilis et virilis. Canstatt.
4. Tuberculosis nunquam est morbus topicus, sed semper universalis. Sauer.
5. Emphysema pulmonum supponit immunitatem hujus organi a tuberculis. Zehetmeyer.
6. Contra morbum specificum remedium quaerere specificum non est absonum. Andral.
7. Maxima copia asthmatum vitio cordis organico suffulcitur. Sauer.
8. Degenerationes carcinomatosae nunquam sunt producta localis cujusdem affectionis.
9. Praxis medica nosocomialis urbana et ruralis plurimum inter se differunt.